

Granice męskiego identytetu i przekroczenia patriarchalnego porządku w przypowieści *Alkar* Dinka Šimunovića i romanu *Đuka Begović* Ivana Kozaraca

ABSTRACT: Bijelić Marijana, *The Limits of Men's Identity and the Transgressions of the Patriarchal Order in the Novels Alkar by Dinko Šimunović and Đuka Begović by Ivan Kozarac*, "Poznańskie Studia Slawistyczne" 28. Poznań 2025. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 53–65. ISSN 2084-3011.

The paper is based on a comparative analysis of the novel *Alkar* by Dinko Šimunović and the novel *Đuka Begović* by Ivan Kozarac. The existing psychoanalytical analyses of *Đuka Begović* appear to be insufficient due to the assessment of Šima as an authoritarian father who forbids his son's pleasure and ignoring the conflict regarding the same woman as reason for patricide. The offered Lacanian analysis of *Alkar*, on the other hand, fails to capture and explain all the competitive and duplicitous relationships that appear in the text. By expanding the theoretical perspective by engaging René Girard's mimetic model of desire, it is possible to capture all the mentioned elements. The unsuccessful initiation in *Alkar* results in the castration of the son, and in *Đuka Begović*, in patricide, which in both cases causes the sons' self-expulsion from the social order. In *Alkar*, the solution is offered in the oral tradition, in the cyclic renewal of the myth, while in *Đuka Begović* the stabilization of the order is absent.

KEYWORDS: Oedipus complex; mimetic desire; patricide; castration, modernism

Usporedne analize proznih tekstova *Alkar* (1908) i *Đuka Begović* („Ilustvorani obzor“, 1909) dosad su izostale, iako ovi tekstovi nastaju u gotovo isto vrijeme (nekih desetak godina nakon što Freud objavljuje vlastite teze o Edipovom kompleksu) i unatoč tome što su oba teksta već potakla psihoanalitička tumačenja na koja ću se osvrnuti u uvodnom dijelu. Budući da se u oba teksta zaplet temelji na sukobu oca i sina oko iste žene u kontekstu svojevrzne krize patrijarhata, smatram da obuhvatnije razumijevanje temeljnih mehanizama sukoba i njegove književne refleksije, uz spomenutu psihoanalitičku vizuru, može pružiti i revizija psihoanalitičkog tumačenja Edipovog kompleksa Renéa Girarda. On svoju reinterpretaciju Edipovog kompleksa prvi put izlaže u poglavlju *Freud i Edipov kompleks* u okviru rada s kulturnoantropološkim ambicijama *Nasilje i sveto* (1972/1990) u kojem razrađuje kulturološke implikacije vlastite teze o mimetičkom karakteru žudnje izložene u njegovom prethodnom radu *Romantična laž i romaneskna istina* (*Mensonge romantique et vérité romanesque*, 1961; eng. *Deceit, Desire and the Novel* 2001). Girardova revizija Freudovog modela (1990, usp. 180–196) počiva na polemičkoj tezi da se Freud u izgradnji poznatog koncepta o Edipovom kompleksu u početku kolebao između libidalnog i mimetičkog objašnjenja žudnje – između modela koji korijen žudnje nalazi u tjelesnim libidalnim porivima i modela po kojem je žudnja rezultat oponašanja mimetičkog uzora (pri čemu je prvi i ultimativni mimetički uzor otac), ali da se „pogrešno“ odlučuje za libidalni model. Tvrdi da Freud napušta (upravo *potiskuje*¹) prvotne „uvide“ o mimetičkom karakteru žudnje kao posljedice oponašanja oca i pogrešno se odlučuje za libidalni model te u vlastitim radovima razvija tezu o mimetičkom karakteru žudnje i njezinoj utemeljujućoj ulozi u izgradnji ključnih društvenih institucija, uključujući i zakonski i patrijarhalni poredak. Žudnja nije autentična, nego je posljedica oponašanja žudnje mimetičkog uzora te zbog toga ljude nužno usmjerava prema istim objektima i time uzrokuje njihove sukobe, a posljedično i nasilje, dok zakoni i ukupan društveni poredak nastaju kao obrana od destruktivnog

1 Girardovo često pribjegavanje konceptu potiskivanja unutar vlastitog modela, ali i u vlastitoj analizi Freudovog rada također je izrazito freudovsko.

potencijala takvog nasilja koje ima sklonost širenju (mimetičkoj zarazi) i koje time prijeti uništenjem čitave zajednice. Svojom mimetičkom teorijom Girard nastoji ujediniti Freudove teze o dvostrukom karakteru žudnje osmišljene suprotstavljenim radom dvaju primarnih libidalnih poriva – erosa i thanatosa te smatra da mimetička teorija pruža jedinstveno objašnjenje istovremeno kreativnih i destruktivnih aspekata žudnje.

Pripovjedne strukture analiziranih tekstova sadrže podudarajuće i različite elemente, radnja im je smještena na selu te je njihova estetika izrazito vezana uz regionalni kontekst i njegovu običajnost. Međutim, upravo zbog razlike u percepciji tih regija te inzistiranju na važnosti regionalnog konteksta u tradiciji interpretacija ovih autora, nismo naviknuti stavljati ta dva teksta u isti kontekst, dok uočene podudarnosti i odabrani teorijski okvir omogućavaju bolje razumijevanje njihova mjesta u hrvatskoj književnoj povijesti i njihovo aktivno mjesto u fenomenu modernosti u odnosu na tradicionalnu ruralnu kulturu. Sam fenomen modernosti predstavlja krizu tradicionalnih obrazaca (re)produkcije identiteta što se odnosi i na rodni (ovdje muški) identitet dok je edipovska struktura arhetipski model koji omogućava artikulaciju (re)produkcije muškog identiteta i njezinih kriznih trenutaka, a ključne su liminalne točke edipovske strukture oceubojstvo i kastracija sina. Upravo te dvije liminalne točke, koje u nesmetanoj reprodukciji patrijarhata izostaju, tematiziraju se u analiziranim književnim tekstovima te se kroz njih artikulira moderna identitetska kriza.

Dejan Durić (2010) nudi prilično mehanički primijenjenu lakanovsku analizu središnjeg edipovskog sukoba u pripovijesti *Alkar* te središnji ljubavni trokut, odnosno sukob oca i sina oko iste žene, tumači upućivanjem na edipovsku strukturu. Velimir Visković (1996, 24) u svom poznatom predgovoru izdanju romana *Duka Begović* Šimu opisuje kao snažnog autoritarnog oca koji ulazi u sukob sa sinom te kao na freudovski motiv upućuje na incest Đuke s rođakinjom Olom. Helena Sablić Tomić (2005, 316) također upućuje na motive oceubojstva i incesta kako bi zaplet Đuke Begovića proglasila slavonskom inačicom univerzalnog edipovskog zapleta. Tvrtko Vuković (2012), pak, u svojoj znatno slobodnijoj i kreativnijoj lakanovskoj analizi pažnju odmiče od doslovne edipovske priče o oceubojstvu i incestu te naglasak stavlja na problematičnost

označiteljske prakse samog teksta i njegovih interpretacija, odnosno na problematičan odnos znanstvene istine i fikcije. Ipak, pri tome Vuković (2012, 80) preuzima ocjenu o edipovskom odnosu oca i sina u romanu i Šimi kao tradicionalnom dominantnom ocu kojeg uspoređuje sa snažnim ocem prvotne horde iz Freudovog eseja *Totem i tabu* koji sinovima brani užitak. Krešimir Nemec, pak, ističe da je „povod prvom ozbiljnom sukobu između oca i sina bila upravo zajednička ljubavnica“ (2012, 290), ali ne dovodi taj sukob u vezu s Edipovim kompleksom kao što to neki od navedenih autora rade.

Višekratno pogrešno proglašavanje Šime autoritarnim strogim ocem svakako upada u oči i možda izaziva psihoanalitičko tumačenje jer je i kod prvog čitanja nametljivo jasno da Šima predstavlja potpunu suprotnost tradicionalnom patrijarhalnom ocu koji sinu prijeći užitak i nameće zakon. U romanu se nametljivo višekratno ističe kako Šima sina potiče na seksualni užitak prije nego što je sin uopće dostigao dob u kojoj bi mogao imati seksualne žudnje. Osim toga, kao dječaka ga opija, gosti, kupuje mu kolače, igračke, u zadanom kontekstu prestižnu odjeću i sve stvari koje bi dijete uopće moglo ili uopće još niti ne bi moglo poželjeti te ga, s druge strane, suspreže u obavezama: izvlači ga iz škole i potiče da se igra i vozi na kolima te ga odvraća od rada. Nameće mu pravila suprotna od onih koje Freud smatra utemeljujućim za kulturu (kontrolu nagona i želje te prihvatanje zakona i nužnosti rada) te takve upute povezuje s vlastitim narcizmom na koji poziva i sina, odnosno s osjećajem nadmoći nad drugima. Đuka je lik koji od vlastite žudnje pokušava napraviti zakon ne usprkos ocu, nego zato što ga otac izravno na to višekratno upućuje.

Ako Freudove teze o Edipovom kompleksu prihvatimo kao oblik demitologizirajuće autorefleksije patrijarhata i time i nužne nove remistifikacije vezane za trenutak vlastitog nastanka, onda i različite edipovske obrasce u književnosti, posebno književnosti moderne, možemo čitati kao simptom krize patrijarhata pri čemu *Đuka Begović* predstavlja krajnji stadij dekompozicije očinskog autoriteta pa sam čin oceubojstva, na koje otac doslovno sam poziva sina, možemo tumačiti kao alegoriju detronizacije patrijarhata u korist fraternalizma (a ne oslobođenja žena od muške vlasti) u razdoblju modernizma. Ovdje bih uputila na vlastitu ocjenu o kompenzacijskom karakteru krajnje objektivizirajućeg odnosa

prema ženama kao još jednog oblika kompetitivnosti, odnosno dokazivanja (sad upitne) muške nadmoći u kontekstu u kojem su junački princip i ratničko nadmetanje i na stvarnoj i na simboličkoj razini odsutni (Bijelić, 2020, 99). Patrijarhalna struktura u pripovijesti *Alkar* nešto je čvršća, ali sama tematizacija edipovskog odnosa opet ukazuje na određeni stupanj refleksije, odnosno krize mita na kojem počiva očinski autoritet koji postaje donekle upitan, a iluzija njegove apsolutne moći donekle se i prokazuje kao takva. Upravo bitno narušena patrijarhalna struktura u *Đuki Begoviću* omogućuje sam čin ubojstva detroniziranog oca, dok pokušaj obnove patrijarhalne strukture u *Alkaru* rezultira kastracijom sina.

Važna razlika pripovjednih okvira dvaju analiziranih tekstova sastoji se u tome što je temeljna fabula *Alkara* na kraju pripovijetke označena kao dio usmene predaje, dok lik Đuke Begovića višekratno iskazuje žudnju za time da postane dio predaje. Predaja je upravo ono mjesto koje petrificira jednu poziciju unutar dinamične edipovske strukture, odnosno ono mjesto koje može pružiti iluziju trajnog posjedovanja *falusa* (prema Lacanu), odnosno, posjedovanje *kudosa* ili metafizičke punine bitka (prema Girardovoj interpretaciji²). Šimunovićev postupak metanarativnog označavanja priče kao usmene predaje konstituira nostalgican odnos prema stadiju usmene kulture u kojoj mitska priča ostvaruje određene funkcije u smislu iluzije punine bitka (realizirane metafizičke žudnje), ali i njezine djelomične refleksije, a time i relativizacije. Kozarčevo pripovijedanje o liku koji uporno pokušava ući u predaju, pak, u većoj mjeri prokazuje iluzornost takvog načina ostvarenja punine bitka i u toj mjeri *Đuku Begovića* možemo vezati za stadij kulture u kojem usmena predaja gubi moć stabilizacije identitetskih projekata.

No, vratimo se na razinu zapleta, odnosno temeljnog sukoba, pri čemu moramo primijetiti da je majka kao povlašteni objekt žudnje oko kojeg se sukobljavaju otac i sin u oba slučaja otpočetak odsutna. U oba

2 René Girard (1990, 61) preuzima definiciju *kudosa* kao „talimana suprema-cije“ od Emila Benvenistea te zaključuje da „[e]pitet *kudos* označava veličanstvenost pobjednika, uvek prisutnu kod bogova; ljudi je posjeduju samo privremeno i uvek jedni na račun drugih. Biti bog znači posedovati kudos zauvek, biti njegov neosporni gospodar, što se nikad ne događa“ (Girard, 1990, 62).

slučaja otac i sin sukobljavaju oko druge žene što omogućuje tematizaciju sukoba oca i sina bez izravnog kršenja tabua incesta te nas upućuje na model tumačenja žudnje u kojem žudnja nije temeljena na primarnim libidalnim porivima jer je majka kao primarni objekt zamjenjiva. Upravo nam Rene Girard nudi takvu reinterpretaciju Freudovog Edipovoog kompleksa tumačeći da se Freud u početku dvoumio između mimetičkog i libidalnog utemeljenja žudnje te se „pogrešno“ odlučio za libidalni model (Girard 1990, usp. 180–196). Činjenica da Šime Đuki nameće erotski i svaki drugi oblik želje prije nego što je kao subjekt sposoban za takve vrste žudnje vrlo snažno upućuje na prisutnost uvida u mimetički karakter žudnje u romanu: ekscesna žudnja Đuke Begovića rezultat je oponašanja žudnje oca, dok je detronizacija oca, gubitak autoriteta u Đukinim očima, kao i gubitak autoriteta Crkve, vezan za spoznaju o seksualnosti Šime i crkvenih „očeva“. Đuka zatiče oca u seksualnom činu te ga na njega doslovno poziva i taj se trenutak prikazuje kao ključan kako za gubitak Šimina očinskog autoriteta tako i za formiranje krajnje objektivizirajućeg stava prema ženama:

Tim pak danom to se i nehotice prelomilo. Otac mu došao gotovo kao i svaki drugi čovjek u selu s jedinom razlikom što je na ovog – na oca – navikao, a na druge ne. I promijenio je ponašanje prema ženi svoga oca. On je u njoj vidio sad samo jednostavnu sluškinju kojoj i on ima pravo zapovijedati, a onda i stvor koji nije ni za što drugo osim za ono što je one pokladne noći čuo i vidio. To mišljenje o ženi u kući proširio je za neko vrijeme na ženstvo uopće. I u svakoj curi i ženi gledao je tek stvorenja koja su svojim spolom stvorena jedino za muškaračke užitke (Kozarac 2005, 208–209).

Otac Šima s jedne strane Đuku poziva na neograničen užitak u momentu u kojem ga Đuka zatječe s ljubavnicom u krevetu i u tom kontekstu je ideja jedne žene (majke) kao povlaštenog objekta žudnje izgubljena, izgubljena je još jedna ključna razlika patrijarhalnog poretka – sve su žene međusobno zamjenjive te sin i otac mogu dijeliti istu ženu. Spomene interpretacije u kojima se incestuozni odnos s rođakinjom Olom dovode u vezu s Edipovim kompleksom ovdje je sasvim promašena jer je izvorno kod Freuda tabu incesta vezan uz mogući sukob muškaraca

oko zajedničkog objekta,³ dok takva mogućnost kod Đukinog odnosa s rođakinjom Olom potpuno izostaje. S druge strane, otac i sin ipak se sukobljavaju zbog usmjerenosti žudnje na istu ženu – birtašicu Julku, koja time postaje povlašteni objekt, što dovodi do ultimativnog čina patricida koji je moguć tek nakon što je otac svrgnut s pozicije autoriteta i sveden na ulogu brata. Detronizacija oca i pomak prema fraternalizmu ne dovode, pak, do emancipacije žena, nego do rušenja arhetipskog dvojnog modela ženskosti u vidu opreke arhetipa, odnosno stereotipa Djevice Marije/Majke nasuprot Evi, bludnici. U tradicionalnom patrijarhalnom modelu žena koja, poštujući rigidne norme muške seksualne kontrole, podupire dominantni muški identitet kao podređena na „ispravan“ način označena je kao nositeljica dostojanstva, kao čista, nasuprot ženama koje se nalaze u prekršaju u odnosu na zadane norme i time su označene kao nečiste i nedostojne. Pukim rušenjem autoriteta tradicije ovdje su sve žene svedene na zamjenjive objekte pri čemu nema ni pomisli o emancipacijskom pomaku statusa žena uslijed gubitka patrijarhalnog autoriteta. I strogo patrijarhalni i fraternalistički sustav pokazuju se podčinjavajućim u odnosu na žene.

Ono što dijeli oca i sina u patrijarhalnom sustavu i sprječava njihov sukob jest *gradus* (Girard 2005, 53, 200), razlika na kojoj je utemeljena društvena hijerarhija, a gubitak te razlike u kontekstu Edipovog kompleksa svodi oca na poziciju brata. U *Alkaru gradus* koji dijeli oca i sina ostaje sačuvan te je oceubojstvo nemoguće, budući da je sam otac osudio sina na kastraciju. Salko uzaludno pokušava zauzeti očevo mjesto i, nakon neuspjeha na planu simboleškog, preostaju mu tek groteskni pokušaji na planu imaginarnog. Marta u funkciji povlaštenog objekta prikazana je u podređenoj ulozi koju prihvaća i podržava te se upravo s te pozicije odlučuje za oca kao nositelja moći i autoriteta, a ne za sina. Salkovo ludilo ipak dovodi do krize poretka koji reagira spontanom pokušajem obnove aktiviranjem obreda suđenja i doslovnog progona vještica kao jednim od tipičnih mehanizama progona žrtvenog jarca u službi obnove poretka u krizi. Međutim i taj se obred pokazuje neuspješnim

3 Prvenstveno u eseju *Totem i tabu*, 1913, a nešto manje naglašeno u radovima u kojima razrađuje sam fenomen Edipovog kompleksa (*Interpretacija snova*, 1900 i *Tri rasprave o teoriji spolnosti*, 1905).

jer se optužena Marta poziva na ljubav kao na viši zakon, što zajednica oduševljeno prihvaća. Opisani preobražaj nalikuje na magični evandeo-ski preokret raspoloženja koji opisuje Girard (2005), ali ovdje bez žrtve:

I Beglučani se razidoše posve drugačije, nego što se okupiše: dodoše k Staninoj kući kao mukao olujan oblak, pun tuče i munja, a sad se razidoše kao „ovčice“ po bistrom proljetnom nebu. Rekao bi, da je Ljubav svojim pitomim daškom pogladila sve, osim onih, što se oklopili starim tijelom i starim mislima (Šimunović 2014, 96).

Sukob Marte i starih muškaraca, odnosno onih koji su karakterizirani kao nositelji starog, sastoji se u suprotstavljanju načela autentične romantične ljubavi, koja bi potvrđivala individualnost, i naslijeđenih patrijarhalnih normi koje ne ostavljaju mjesta za individualni odabir na temelju romantične ljubavi. Na taj je način i Rašica odlukom roditelja prvi put oženjen te se njegova ljubav prema Stani i uzajamna ljubav s Martom ostvaruju prema modelu individualnog odabira koji se suprotstavlja pritiscima patrijarhalnog poretka. S druge strane, iza tobožnje autonomije i autentičnosti njihove žudnje naziru se mimetički obrasci, odnosno oponašanje žudnje drugog te je uz to vezan i paradoks takvog pozicioniranja koji se krije u tome što je Martin individualni odabir utemeljen na kriteriju muške dominacije na kojem je izgrađen patrijarhalni poredak. Martino javno svjedočenje vjernosti vlastitoj žudnji kao oblik vjernosti istini, pak, kod većine okupljenih izaziva očaranost i divljenje, a njezina vjernost liku koji je najbliži mitskoj slici junaka dodatno potvrđuje sam junački mit kao mit o trajno dosegnutoj potpunoj supremaciji. Mogli bi smo reći u žirarovskim terminima da budi čežnje i fascinaciju utemeljene na „romantičnoj laži“⁴ koje su u temeljima iluzije modernog individualizma. Upravo Martino pozivanje na ljubav zamjenjuje progon u funkciji magičnog pomirenja zajednice. S druge strane, Salkova vjernost vlastitoj žudnji uzrokuje i opisanu krizu, pri čemu Salko, za razliku od Marte, ne potvrđuje ambivalentno tradicionalne vrijednosti

4. Girard svoju tezu o „romantičnoj laži“ koja se sastoji u vjeri u autentičnost ljubavnog odabira suprotstavljenoj „realističnom uvidu“ u njegovom mimetičkom karakteru razrađuje u čitavoj knjizi *Romantična laž i romaneskna istina*, 2001.

u ime „individualnog odabira“, već predstavlja moderni tip slabog muškarca čiji je muški identitet stoga doveden u pitanje. Salkova neuspješna inicijacija prolaskom kroz Edipov kompleks predstavlja krizu modernog muškog identiteta čiji se prevladavanje traži u romantiziranju junačke tradicije. Inicijacija predstavlja krizni trenutak (re)produkcije individualnog i kolektivnog identiteta, a u konkretnoj je pripovijesti destruktivni potencijal Salkove neuspjele inicijacije obuzdan već time što je priča o njegovom ludilu izravno uokvirena kao dio predaje koja budi uzbuđenje kod stanovnika Cetinske krajine, koje pak služi kao nadopuna prozaičnom životu u okviru učvršćenog poretka. Patrijarhalni poredak, kao i junačka epska tradicija utjelovljena u ritualu alke, prikazani su kao ciklički i obnavljajući, pri čemu kriza i obnova poretka uvijek iznova izazivaju kolektivnu fascinaciju. Destabilizacija poretka ukroćena je podvrgavanjem ritualu i ulaskom u predaju koji nude stabilnost. Poredak se stabilizira prihvaćanjem ponovo potvrđenog hijerarhijskog poretka, odnosno iluzije o trajnom posjedovanju *falusa* i integracijom Salkovog samoizgona:

Ali nijesu zato prestali žaliti Salka – no krivili nijesu nikoga, osim njegovu zlu sudbu.

Juriša i Gare bijahu najveći neprijatelji Marti i majci joj, jer su veoma ljubili svog druga. Ali sad, razilazeći se, Juriša nije mogao da odoli:

– Ne može biti ni svak nesretan ni svak sretan, pa nekome mora da izide i naopako!

A Gare se zamisli kao da nešto traži po svojoj pameti pa odgovori živo:

– Znaš li, curina je ljubav što i alka. Dvojica je ne mogu nikako dobiti. Onaj, što je srčaniji, taj je i sretniji, a toga će uvijek biti; kao što alka, tako i cura...

– Baš tako i ne treba se žalostiti zato, jer dvojica ne mogu imati istu stvar (Šimunović 2014, 98).

U *Alkaru* se pojavljuje niz dubleta, odnosno dvojničkih odnosa. Rašica i Salko sukobljavaju se oko iste žene pri čemu je također nejasno tko je kome model: Marta se pojavljuje kao mlađa dvojnica svoje majke u koju je nekoć bio zaljubljen Rašica, dok Rašica Martu primjećuje nakon što Salko stupa u vezu s njom. Lijep mladi Turčin kojeg Rašica

ubija u njegovoj pak svijesti predstavlja Salkova dvojnika te taj motiv možemo čitati kao ambivalentnu maštariju/ pokajanje zbog kastracije sina. U patrijarhalnoj konstelaciji odnosa sin se pojavljuje kao žudeći nasljednik očevog imena i identiteta i kao mogući uzurpator te stoga Girard (1990, 186) Freudovu tezu o edipovskoj sinovljevoj fantaziji o ubojstvu oca razotkriva kao očevu projekciju, odnosno rezultat vlastite dvojne uloge mimetičkog uzora. I kod žena, čija je žudnja potisnuta time što su stavljene u ulogu objekta javlja se zavist te sukob oko Rašice kojeg žele i majka i kći ostaje latentan. Dejan Durić (2010, 286, 287) pak u spomenutoj analizi ističe figuru freudovskog trokuta između oca, sina i Marte kao „zamjenske majke“, kao i figuru četverokuta koja dodatno uključuje *falus*, ali ne predstavlja figuru koja bi uključivala lik Stane jer ni freudovski ni lakanovski model ne predviđaju njezino mjesto u kompleksnoj i donekle pomičnoj strukturi međuodnosa koji uvjetuju žudnju.

Prostorno i vremensko kontekstualiziranje pripovijesti *Alkar* uz tursku granicu, dakle u okvir jedne hajdučke kulture, uvjetuje oblikovanje Rašičinog lika u ambivalentnoj ulozi onog tko zakone krši i istovremeno uživa najveći autoritet:

– Ta ubijao je ljude, pa makar u Turke, a još se nije ni ispovjedio, što je sve učinio. A možda je i ubio kakva brata kršćanina.

Tako su mislili, a za glavara ga izabraše, što su znali da će ga svi slušati, jer umije da zapovijeda (Šimunović 2014, 70).

Uspostava autoriteta i vlasti te identiteta kolektiva na temelju arbitrarne i upravo zbog toga sakralizirane razlike u nasilju (našem i tuđem) te svim identitetima izgrađenim na takvom poimanju razlike u nasilju predstavlja temelj mehanizma izgradnje kulturnog poretka u Girardovom tumačenju. Junak/ vladar, vrhovni nositelj *kudosa* ili *falusa* nužno se postavlja iznad zakona, odnosno iznad razlike dopuštenog i nedopuštenog, čistog i nečistog nasilja (ubijanja kršćana i Turaka).

Svijest o takvoj funkciji nasilja i arbitrarnosti te stoga i sakralizaciji razlike u nasilju u jednoj pograničnoj hajdučko-viteškoj kulturi prisutna je na više mjesta u pripovijesti *Alkar* i pripisana kolektivu. Naslovni motiv alke tu funkcionira kao sublimirani oblik ritualiziranog sukoba s drugim na kojem se temelji jedinstvo zajednice i patrijarhalni poredak.

Svijest o nestabilnosti i arbitrarnosti identitetske razlike između „naših“ i „Turaka“, odnosno onih „uz koje je Bog“ i onih drugih prisutna je u opisu same tradicijske igre što bi iz žirarovske perspektive upućivalo na njezin mitski pseudokršćanski karakter jer počiva na razlici utemeljenoj na nasilju, pri čemu se uspostavlja nužna i arbitrarna podjela na dobro i loše nasilje, te se nasilni porivi zajednice projiciraju na demoniziranog drugog. Upravo takav ciklički model obnove društvenog poretka ritualiziranim progonom „nečistog drugog“, čija se radikalna drugost temelji na arbitrarnoj razlici, Girard (2005) opisuje kao temeljan za pretkršćanske oblike religioznosti i društvenosti, dok kršćanstvo razobličava lažnost razlika na kojima je takav poredak utemeljen proizvedeći stalnu krizu. Naravno, povijesna pojava kršćanstva i njegova institucionalizacija i društveno pozicioniranje ne eliminiraju starije oblike žrtvenog progona, koji su prisutni i u kršćanskim kulturama i koji su i ovdje angažirani kao mogući način prevladavanja krize zajednice, a upravo modernost predstavlja oblik krize koju takvo djelovanje kršćanskog uvida proizvodi.

Pobjeda u ritualiziranoj borbi koju predstavlja alka prema žirarovskom modelu određuju tko igra ulogu „naših“, a tko predstavlja Turke kao druge konstitutivne za uspostavu identiteta zajednice pri čemu su rodni i nacionalno-konfesionalni identitet nerazdvojivi upravo zbog takvog pozicioniranja u odnosu na nasilje:

A istom kad bi se imala mjeriti dva srca i dvije snage za pobjedu i slavu, nitko od tih tisuća nije mislio, da su ti borci sinovi iste zemlje: jedan brani otadžbinu, a drugi je neprijatelj njezin – i zato su na završetku sva srca za dobitnika, jer je taj mogao biti samo „naš“. Onaj, što podlegne, svakako je „neprijatelj“, jer je sam Bog s onima, što trpe i na njihovoj je strani pravica (Šimunović 2014, 99).

Kao što ukazuje i Dejan Durić (2010, 290), Rašica je u zadanom kontekstu najbliži posjedniku *falusa*, onog koji vlada nasiljem, uživa autoritet, pobjeđuje na alci i osvaja željenu ženu. Iz Girardove perspektive rekli bismo da utjelovljuje iluziju punine metafizičkog bitka u patrijarhalnom kontekstu. Kao takav uzrokuje vlastiti sukob sa sinom te sinovljevu kastraciju i Rašičin trijumf možemo tumačiti kao romantiziranu

alegoriju patrijarhalnog autoriteta koji se ne želi povući pred generacijom sinova, odnosno pred fraternalizmom koji predstavlja modernost. Takvo pozicioniranje, pak, onemogućuje obnovu kulturnog poretka te rezultira krizom koju utjelovljuje Salkovo ludilo, proizvodnja pseudoalkarskog, odnosno pseudomuškog identiteta i samoizgon iz kulture.

I roman *Đuka Begović* završava svojevrsnim (samo)izgonom glavnog lika iz društvenog poretka njegovim povlačenjem u prirodu, uz odsutnost usmenog narativa kolektiva koji bi omogućio simboličku obnovu poretka. Roman završava ocjenom Đuke kao vječite zagonetke kojoj je nemoguće naći trajno mjesto u simboličkom poretku. Time *Đuka Begović* usvaja neizvjesnost i nestabilnost kao novu modernu konstelaciju odnosa bez stabilizirajuće slike poretka koju *Alkar* na kraju uspostavlja.

Poredbena analiza odabranih tekstova utemeljena na različitim teorijskim tumačenjima edipovskog sukoba oca i sina razotkriva različite potencijale književne artikulacije i rješenja (ili odustanka) rješenja krize patrijarhata kao važnog strukturnog elementa fenomena modernosti. Inicijacija sama po sebi predstavlja krizni trenutak za pojedinca i za zajednicu te u oba analizirana slučaja ne rješava se harmonično – uspjehom edipacijom, prihvaćanjem tabua incesta i odustankom od majke kao ultimativnog objekta žudnje jer je majka u oba slučaja otpočetka odsutna, a edipovski se sukob odvija oko zamjenskog objekta, druge žene oko koje konvergiraju mimetičke žudnje oca i sina. Zaključuje se da je odsutnost majke kao povlaštenog objekta, odnosno kao mjesta jasne razlike između povlaštenog očevog objekta (*falusa*) i drugih dopuštenih (zamjenskih) objekata trenutak od kojeg kreće kriza muškog identiteta, odnosno kriza utemeljujuće hijerarhijske razlike oca i sina koja se u obama tekstovima pokazuje barem u nekoj mjeri pomičnom – u *Đuki Begoviću* znatno više nego u *Alkaru*. Uslijed nemogućnosti uspješne edipacije koja bi potvrdila društveni poredak, u *Alkaru* se rješenje nalazi u kastraciji sina i u cikličkoj obnovi sustava proizvodnjom usmene predaje koja bi potvrdila zadane hijerarhijske odnose i iluziju patrijarhalnog muškog identiteta koji se sastoji u iluziji trajnog posjedovanja *falusa* ili, u žirarovskim terminima – u iluziji metafizičke punine bitka mimetičkog uzora. U *Đuki Begoviću* pak odustaje se od obnove sustava i trajnog posjedovanja *falusa*, ne nudi se neka harmonizirajuća kolektivna usmena predaja, već roman završava prihvaćanjem neizvjesnosti,

odnosno Đukinim „možda će“. U romanu otac koji predstavlja poredak je mrtav, kolektivna se predaja ne uspijeva uspostaviti i prihvaća se rasplet u kojem trajnog rješenja i stabilnog poretka naprosto nema, kao što nema ni nostalgije za izgubljenim skladom projiciranim u prošlost.

LITERATURA

- Bijelić, M. (2020). *Fratricide or Patricide – The Crisis of Patriarchy in the Novels Đuka Begović by Ivan Kozarac and Zemja by Elin Pelin*. „Philological Studies“, br. 18, vol. 2, str. 91–111. <https://doi.org/10.17072/1857-6060-2020-18-2-91-111>
- Durić, D. (2010). *Neuspjeh edipacije u Alkaru Dinka Šimunovića*. U: *Riječki filološki dani, zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet, str. 285–298.
- Girard, R. (2001). *Deceit, Desire, and the Novel; Self and Other in Literary Structure*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1990). *Nasilje i sveto*. Prev. S. Stojanović. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada.
- Girard, R. (2005). *Promatrah Sotonu kako poput munje pade*. Prev. A. Grgić Marasović. Zagreb: AGM.
- Kozarac, J. (2005). *Đuka Begović*. U: *Slavonska krv, Izbor iz djela*. Zagreb: Znanje.
- Nemec, K. (2012). *Još o Đuki Begoviću*. „Nova Croatica“, br. VI, vol. 6, str. 287–293.
- Sablić Tomić, H. (2005). *Slavonska krv uz među devetnaestoga i dvadesetog stoljeća*. U: *Jošip i Ivan ozarac: Slavonska krv*. Zagreb: Znanje, Zagreb, str. 309–317.
- Šimunović, D. (2014). *Alkar*. U: *Novele. Sabrana djela Dinka Šimunovića. Knj. 1*. Zagreb: Naklada Karijatide.
- Visković, V. (1996). *Predgovor*. U: *Đuka Begović*. Zagreb: Konzor, str. 5–26.
- Vuković, T. (2012). *Đuka Begović – Edipov slavonski brat*. „Nova Croatica“, br. VI, vol. 6, str. 275–286.

- **MARIJANA BIJEIĆ** was born in 1978 in Dubrovnik. She enrolled in the Croatian and Slavic languages and literatures study programme at the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb and graduated in 2005. She has been employed as a junior researcher and teaching assistant since November 2005. In 2006 she enrolled in Postgraduate and Doctoral Studies in Literature, Performing Arts, Film and Culture. In 2011 she defended her doctoral thesis entitled *Sacrifice as a Structural Model of the September Literature in the Bulgarian Literary Avant-garde*. Since 2016, she has been working as a senior lecturer at the Department of South Slavic Languages and Literature at the University of Zagreb.